

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Školní zralost z hlediska úrovně řeči

Vypracovala: Barbora Nývltová
Vedoucí práce: PhDr. Miloslava Dvořáková, CSc.

České Budějovice 2016

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Tímto bych ráda poděkovala vedoucí bakalářské práce paní PhDr. Miloslavě Dvořákové, CSc. za cenné rady, připomínky, metodické vedení práce a za čas, který věnovala konzultacím této práce.

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá tématem úrovně řeči u dětí předškolního věku. Jazykové schopnosti a dovednosti jsou jedním z kritérií školní zralosti. Cílem práce je zjistit, jaká je úroveň řeči u dětí ve věku 5;0 až 5;5 let.

V teoretické části přiblížím strukturu jazyka, ontogenetický vývoj řeči od narození dítěte až po předškolní období. Uvedu, jaké jazykové a komunikativní dovednosti by mělo dítě zvládat na konci předškolního období. V praktické části stanovím předpoklady, které budu dokazovat či vyvracet pomocí pozorování, metody logopedické depistáže a testové baterie Diagnostika jazykového vývoje, která slouží k posouzení vývoje jazykových znalostí a dovedností dětí předškolního věku a obsahuje testové baterie, které zkoumají všechny stránky jazyka.

Klíčová slova: školní zralost, ontogenetický vývoj řeči, fonologické povědomí

Abstract

This Bachelor's thesis deals with the theme of the level of speech of children at the preschool age. Language skills are one of standards of school readiness. The purpose of the thesis is to discover what is the level of the speech of children at the age from 5 to 5;5.

In the theoretical part I will describe the language structure, ontogenetic development of speech from the birth up to preschool period. In practical part I will determine suppositions that I will prove or disprove using the method of observation, method of logopaedic search and tests from Diagnostika jazykového vývoje (Diagnostics of language development) that works to evaluate the development of language skills of children at the preschool age and contains tests that inquire into the all points of language.

Key words: school readiness, ontogenetic development of speech, fonological awareness

OBSAH:

ÚVOD.....	6
TERMINOLOGICKÁ PROBLEMATIKA.....	7
1. Jazyk a jeho struktura.....	7
1.1 Zvuková stránka jazyka.....	8
1.2 Gramatická stránka jazyka.....	9
1.3 Slovní zásoba.....	9
2. Ontogenetický vývoj řeči.....	10
2.1 Předjazykové období.....	10
2.2 Vývoj jazykových schopností a dovedností v batolecím věku.....	13
2.3 Vývoj verbálních schopností v předškolním období.....	17
3. Jazyk a řeč v RVP PV.....	22
4. Školní zralost.....	24
5. Dyslalie jako nejčastější porucha vývoje řeči.....	25
PRAKTICKÁ ČÁST.....	26
6. Cíl výzkumného šetření.....	26
7. Použité metody.....	27
8. Popis průběhu výzkumného šetření.....	30
9. Zjištěné výsledky a jejich interpretace.....	32
10. Shrnutí.....	41
ZÁVĚR.....	43
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	44

SEZNAM PŘÍLOH.....	46
--------------------	----

ÚVOD

Vstup dítěte do základní školy je velkým mezníkem v jeho životě. Je důležité, aby organismus dítěte byl natolik zralý, aby dítě zvládlo všechny nároky, které přechod do základní školy přináší. Nejdůležitějšími dovednostmi, které si dítě osvojuje na počátku školní docházky, je čtení a psaní. Je proto velmi důležité, aby všechny složky jazyka byly na takové úrovni, aby dítěti vstup do další etapy vzdělávání a učení se novým dovednostem neztěžovaly.

Pracuji jako učitelka mateřské školy a při své práci pociťuji, že velmi mnoho dětí má nedostatky v oblasti jazyk a řeč, a to převážně v rovině foneticko-fonologické. Ve dvoutřídce, kde učím, má více než polovina dětí poruchu výslovnosti a je v péči klinického logopeda. Vzhledem k tomu, že moje dcera před rokem absolvovala první třídu, osobně jsem poznala nároky, jaké jsou na děti v první třídě kladeny v oblasti jazyk a řeč a musím uznat, že jsou vysoké. A mohou být pro dítě o to vyšší, pokud má nedostatky v rozvoji dovedností a způsobilostí v oblasti jazyk a řeč.

V teoretické části práce jsem popsala strukturu jazyka, jeho jednotlivé složky, dále jsem shrnula ontogenetický vývoj řeči od narození do konce předškolního období. Zmínila jsem také vymezení oblasti jazyk a řeč v RVP PV (Rámcovém vzdělávacím plánu pro předškolní vzdělávání), definovala jsem pojem školní zralost a v neposlední řadě jsem se věnovala dyslalii, jako nejčastější poruše vývoje řeči.

V praktické části jsem se zaměřila na děti z dvoutřídky, kde pracuji a pomocí diagnostické baterie testů učených k posouzení vývoje jazykových znalostí a dovedností jsme se pokusila posoudit úroveň řeči a zjistit, ve které složce jazyka mají děti největší nedostatky. Poznatky bych ráda využila ve své praxi a chtěla bych děti co nejlépe připravit na vstup do základního vzdělávání.

TERMINOLOGICKÁ PROBLEMATIKA

1. Jazyk a jeho struktura

Lidská řeč je nejdokonalejším dorozumívacím prostředkem, člověk se rodí s předpoklady naučit se lidskou řeč, konkrétně tu řeč, nebo ten jazyk, který ho obklopuje v útlém věku.

Termín jazyk lze velmi často nahradit termínem řeč a naopak. Definice obou pojmů a jejich srovnání nabízí Vágnerová, 2012 nebo Smolík, Seidlová Málková, 2014.

„Jazyk lze chápat jako kognitivní a komunikační kód, který užívá určité znaky a symboly. Řeč je konkrétní jazykovou dovedností, užívající k vyjádření významů, skutečností, názorů a pocitů specifických fonematických kombinací.“ (Vágnerová, 2012, str. 137)

Termín „řeč“ je nejednoznačný, může označovat jazykové znalosti, ale může také označovat samotný proces mluvení a zvukové realizace slov a vět. Termín „jazyk“ zřetelněji odkazuje k tomu, že v průběhu vývoje řečové či jazykové komunikace musí dítě získat komplexní soubor znalostí o zvukové podobě, slovní zásobě i gramatických vlastnostech konkrétního jazyka, například češtiny, i o praktických zvyklostech spojených s jeho užíváním. (Smolík, Seidlová Málková, 2014, str. 11-12)

Černý (1998) uvádí, že vývoj jazyka u dítěte v hrubých rysech odpovídá vývoji jazyka v průběhu statisíců a milionů let. Třemi hlavními složkami jazyka z pohledu lingvistiky jsou **zvuková stránka**, kterou zkoumá fonetika a fonologie, **gramatika**, kterou se zabývá morfologie a syntax a **slovní zásoba**, kterou studují lexikologie a sémantika.

1.1 Zvuková stránka jazyka

Fonetika a fonologie

Fonetika se dělí na tři části:

A) fonetika artikulační – zabývá se popisem artikulačních orgánů a procesem tvoření jednotlivých hlásek, slabik, slov a vět (realizací mluvené řeči)

B) fonetika akustická – zkoumá zvukové vlny a jejich přenos ovzduším

C) fonetika auditivní – zabývá se složením a funkcí sluchového orgánu, způsobem percepce mluveného jazyka, rozsahem slyšitelnosti.

Orgány, které se podílejí na vytváření mluvené řeči jsou tzv. mluvidla neboli artikulační orgány, mají primárně biologické funkce, sekundárně jsou využity k mluvení, tzn. mají funkci jazykovou:

Dýchací ústrojí (hrudní koš, plíce, atd.) vytváří proud zvuku. Hlasivky (součást fonačního ústrojí) rozkmitají vzduchový proud a dojde k vytvoření základního zvuku. Dutina hltanová (stěna hltanu, kořen jazyka) upravuje hrdelní hlásky. V dutině ústní (jazyk, rty, dásně, zuby, tvrdé patro, měkké patro) se tvoří všechny hlásky - jejich výsledná podoba - s výjimkou hrdelních. Dutina nosní se účastní artikulace nosovek. V řečovém procesu jsou využity stovky svalů, které jsou koordinovány – nervosvalová koordinace. (Černý, 1998)

Na jakoukoliv hlásku nahlížíme ze dvou různých pohledů – fonetického a fonologického. Fonetika studuje, který orgán se podílí na vzniku hlásky, jak a kde se hláska artikuluje. Zkoumá také kombinování hlásek do slabik, to, jaký vliv mají na podobu hlásky další hlásky v jejím okolí. Závěrem fonetiky je fakt, že hláska má neomezený počet výsledných zvuků. Fonetika je tedy disciplínou popisnou. **Fonologie** je na druhou stranu disciplínou funkční. (Čermák, 2001) Fonologie připouští neomezený počet výsledných zvuků, ale klade důraz na schopnost rozlišit význam. Každý jazyk má systém fonémů, což jsou minimální jednotky, které mají schopnost rozlišit význam. Nejjednodušší metodou zjištění fonémů je porovnávání dvojic slov, kde je rozdíl pouze v jedné hlásce, např. pes/les. Fonologický systém češtiny je složen z 25

souhláskových a 10 samohláskových fonémů (5 krátkých a 5 dlouhých samohlásek), tzn. má celkem 35 fonémů. (Černý, 1998)

1.2 Gramatická stránka jazyka

Termínem gramatika v dnešní době chápeme soubor pravidel, podle nichž se řídí výstavba jednotlivých tvarů nebo celých vět konkrétního jazyka. (Černý, 1998, str.101)
Podstatná je tzv. „vnitřní“ gramatika, kterou si osvojíme v dětském věku. Gramatika se týká slovních tvarů (morfologie) a zároveň zkoumá stavbu vět a souvětí (syntax).

Morfologie je oblastí gramatiky, která se zabývá studiem povahy a chování morfémů, což jsou minimální jazykové zvuky, které mají vždy význam a funkci. Popisuje vzorce, které určují všechny tvary vzniklé v rámci ohýbání – flexe. Podle flexe se slovní druhy dělí na ohebné (podstatná jména, přídavná jména, zájmena, číslovky a slovesa, případně některá příslovce) a neohebné (předložky, spojky a citoslovce). Základním termínem jsou gramatické kategorie.

Syntax, česky řečeno skladba, se zabývá stavbou věty. Věta je slovní vyjádření myšlenky. Každý jazyk má pravidla slovosledu, podle kterého se řídí pořadí slov ve větě. Čeština i ostatní slovanské jazyky mají poměrně volný slovosled. Ve větě existuje tzv. „réma“, které nese nejdůležitější novou informaci. „Réma“ je většinou na konci věty, ale umístěním přízvuku na jinou část věty je možné zvýraznit jako „réma“ i jiné než poslední slovo.

1.3 Slovní zásoba

Lexikologie má za cíl dva úkoly – (1) zkoumá inventář jazykových znaků (výrazů, slov a slovních spojení), které má daný jazyk k dispozici a (2) popisují teorii slovní zásoby, tj. její uspořádání, hierarchizaci, kvantitativní vztahy, původ slov, poměr mezi slovy základními a odvozenými, formální prostředky a způsoby tvoření nových slov, využívání a vliv cizích slov na slovní zásobu mateřského jazyka apod. (Černý, 1998, str. 147)

Černý, 1998 dále uvádí, že český jazyk má poměrně malé množství základních slov, což jsou slova, která nelze odvodit od jiných. Naprostou většinu tvoří slova odvozená, ta se tvoří několika způsoby. Nejrozšířenější způsob tvoření slov je odvozování, v češtině se uplatňují prefixy (předpony) a sufixy (přípony) a afixy (koncovky) a umožňují prakticky neomezené rozšiřování slovní zásoby.

Sémantika je nauka zbývající se významem jednotlivých slov, tj. *vztahem mezi znaky a označovanými předměty (jevy, událostmi), jinými slovy mezi tvary či formami a jejich obsahem či významem.* (Černý, 1998, str.169) Lingvisté se zabývají především způsobem, respektive způsoby, kterými je význam v jazyce zakódován a jak lze určit nebo vyjádřit. (Čermák, 2001)

Říčan a Krejčířová (2006) uvádí ještě **pragmatickou složku řeči**, což je praktické využití jazykových znalostí v komunikaci.

2. Ontogenetický vývoj řeči

K ovládnutí jazykových pravidel i pragmatických jazykových dovedností vede dlouhá cesta, která začíná už před narozením, a nedá se dost dobře říci, že by v nějakém okamžiku v životě končila. Děti se ale po této cestě rozbíhají někdy až závratnou rychlostí. (Smolík, Seidlová Málková, 2014, str.13)

2.1 Předjazykové období

Ve skutečnosti předjazykové období jako takové neexistuje, protože sluchové vnímání funguje již v prenatálním období. Existuje několik studií, které dokazují přítomnost sluchového vnímání u nenarozených dětí, už v prenatálním věku má dítě dispozice k vnímání lidské řeči. Už čtyřdenní novorozenec rozezná různé jazyky, zřejmě na základě melodiky. Studie dokládají, že se už v prenatálním období objevují sluchové rozlišovací schopnosti, které jsou důležité pro další porozumění jazyku. Už u

novorozenců jsou řečové zvuky zpracovávány jiným způsobem, než ostatní zvuky, zatímco řeč aktivuje pravou hemisféru, ostatní zvuky hemisféru levou. (Smolík, Seidlová Málková, 2014)

Vágnerová (2012) zmiňuje, že děti preferují již od narození zvuk lidského hlasu, lidská řeč je ovšem také nejčastějším podnětem, který dítě slyší, kromě toho je spojena s mnoha dalšími, pro kojence uspokojujícími podněty. Lidská řeč, zvláště pokud je doplněna i dalšími podněty, jako jsou výraz obličeje, pohyby úst apod., motivuje a podněcuje děti a vyvolává v nich snahu jí porozumět a napodobit ji. Řeč představuje množinu zvukových podnětů, proto je i velmi malý kojenec schopen rozlišovat mezi řečovými zvuky a diferencovat hlasy různých osob. Již ve věku jednoho měsíce je kojenec schopen rozeznat jednotlivé řečové zvuky (fonémy) a pamatuje si hlas své matky a rozezná ho od hlasů jiných lidí.

Vágnerová (2012) uvádí základní principy vývoje jazykových schopností a dovedností:

- Vrozená dispozice vnímat a zpracovávat verbálně prezentované informace
- Závislost na učení, které je dítěti zprostředkováno rodiči – dítě potřebuje poslouchat mluvenou řeč, aby se naučilo tyto zvuky rozlišovat, zapamatovat a pochopit – tzv. systém jazykové podpory- usnadňuje pochopení významu slov i gramatických pravidel
- Vývoj jazykových schopností je spojen s vývojem poznávacích schopností – prohlubující se znalosti o okolním světě usnadňují pochopení vztahů mezi jednotlivými objekty a jejich slovním označením
- Je zapotřebí motivace – dítě chce udržet kontakt a blízkými osobami, chce se s nimi dorozumět, což ho motivuje ke snaze porozumět a samo se stejně vyjadřovat.

V kojeneckém období, resp. v období nemluvněte se prvních osm měsíců rozvíjí schopnost rozlišovat a tvořit základní řečové zvuky, fonémy. V tomto období je typická vysoká fonemická citlivost, postupně dochází k jejímu snížení. Děti mladší než šest měsíců rozlišují jakékoliv fonémy, bez ohledu na to, jestli jsou součástí jejich mateřského jazyka. Roční děti však už nezvládnou tak dobře rozlišovat neznámé fonémy, oproti tomu ty, které patří k jejich jazyku, rozliší velmi snadno – zvyšuje se

citlivost k mateřskému jazyku. Děti si brzy zapamatují rytmus a melodii mateřského jazyka, uvědomují si rozdíly v intonaci a místo akcentu. Mezi 8. a 10. měsícem se objevují náznaky porozumění verbálnímu sdělení, tzn. dříve, než dítě začíná říkat první slova. Podle Smolíka, Seidlové Málkové (2014) se děti v druhé polovině prvního roku života učí, jak určit začátky a konce slov, vydělit jednotlivá slova z proudu řeči. Osmiměsíční děti jsou schopny zapamatovat si slyšená slova.

Než se dítě začne vyjadřovat pomocí slov, prochází několika obdobími, dochází k tzv. vývoji vokalizací. Vývoj jednotlivých hlasových projevů popisují Vágnerová (2012) i Smolík, Seidlová Málková (2014):

Křik – děti pomocí křiku již od narození vyjadřují nějakou nenaplněnou potřebu, ještě se nevyskytuje modelace zvuků artikulačními orgány.

Broukání – jednoduché, fonémům podobné zvuky, bývá doprovázeno pozitivními emocemi. Děti napodobují zvuky samohlásek, které ve své mluvě používají jejich rodiče, nebo nejbližší.

Žvatlání – objevuje se od 6.měsíce, je kombinací samohlásek a souhlásek do slabik a jejich opakování – slabika je nyní jednotkou řeči. Žvatlání vzniká interakcí vrozených dispozic a učení. Dítě se učí nápodobou a při nápodobě je důležitá koordinace mluvidel, sluch i zrak. Dětské žvatlání obsahuje lehce vyslovitelné fonémy: b, p, m, d, n. Ke konci kojeneckého období se žvatlání mění. Intonace, rytmus a znění hlásek žvatlání se čím dál více podobá skutečné řeči. Pokročilá fáze žvatlání se někdy označuje jako žargon. Při žvatlání se cvičí jemná motorika řečového traktu a zároveň se zdokonaluje zpětná vazba mezi vokalizací a jejím sluchovým vnímáním.

V jednom roce věku má dítě pasivní slovní zásobu asi 50 slov, aktivní slovní zásoba je mnohem nižší, dítě teprve začíná používat **první slova**, ta pro něj mají význam celé věty. Pasivní slovník je však rozsáhlejší, tudíž tempo jeho růstu musí být vyšší. První slova jsou spojována s konkrétním předmětem, nebo děním. Mezi první slova obvykle patří označení pro lidi a předměty z nejbližšího okolí, části těla, předměty z domácnosti, dále také pozdravy, slova z her, obvyklé příkazy a pokyny.

Postupně si děti díky slovnímu pojmenování začínají utvářet kategorie se společnými znaky či funkcemi. Může docházet k tzv. rozšířené extenzi, což je jev, kdy dítě například slovo pes používá pro všechna čtyřnohá zvířata. Nebo se naopak může objevit tzv. zúžená extenze, kdy dítě má zúženou představu o významu slova, např. slovo pes použije jen pro jednoho konkrétního psa. Obě extenze jsou průvodními jevy dětského slovníku a přetrvávají ještě i v batolecím období. (Smolík, Seidlová Málková, 2014) V době počátku používání prvních slov také dochází k rozvoji nonverbálních gest. Děti chápou označení objektu, případně dění symbolem (gestem) dříve než dovedou mluvit.

Rozvoj jazykových schopností je podmíněn chováním matky, případně i dalších lidí v rodině. Dospělí používají na dítě zaměřenou řeč, která je označována jako „mateřština“, pro ni je typické zjednodušení obsahu i formy a stává se díky tomu pro dítě srozumitelná, snáze udrží jeho pozornost. Mluvený projev je většinou ještě spojen s neverbálními projevy – mimické a pantomimické. Tato „multimodální mateřština“ je významná na počátku kojeneckého období, do 8.měsíce věku dítěte. Důležitá ve vývoji řeči je interakce matky a dítěte. Dítě potřebuje pozitivní zpětnou vazbu a ocenění matky k motivaci a stimulaci. Velký význam má reakce okolí na předřečové projevy dítěte. Specifickou vazbou pro dítě je, pokud rodiče opakují, co říká, i když se jedná o žvatlání. Děti raného věku potřebují k učení srozumitelné podněty, a to nejen v oblasti rozvoje řeči. (Vágnerová, 2012)

2.2 Vývoj jazykových schopností a dovedností v batolecím věku

V oblasti řeči dochází v batolecím období k rozhodujícímu pokroku. (Langmeier, Krejčířová, 2006) Jazyk slouží jako nástroj sociální adaptace, dítě jej přejímá a rodinné prostředí velmi ovlivňuje úroveň verbálních dovedností dětí. Dítě přejímá jazyk v hotové podobě a k jeho osvojení potřebuje model, který mu poskytují rodiče, především matka. V batolecím věku dochází k rozvoji jazykových schopností pomocí několika mechanismů:

- **Nápodoba** – dítě napodobuje řeč dospělého, nejde o doslovnou nápodobu, dítě mění sdělení dospělého podle svých aktuálních možností či potřeb. Nápodoba

může být rozšířená – dítě k opakování přidává nové; oddálená – opakování s odstupem času; selektivní – stejná forma, odlišný obsah.

- **Korektivní působení zpětné vazby** – dospělí opakují sdělení dítěte, ale opravují v něm chyby, případně ho nějak obohatí, pokud nerozumí, použijí otázky, díky kterým porozumí – pro dítě to znamená důležitý zdroj poznatků
- **Modelování** – přizpůsobení projevu rodičů možnostem dítěte – především v kojeneckém věku, ale objevuje se i v období batolecím – většinou kvůli potvrzení, že dítě porozumělo
- **Specifická zaměřenost** – dítě si všímá pouze některých složek verbálního sdělení – mají pro porozumění smyslu sdělení větší význam.

V batolecím věku děti s řečí rády experimentují, hrají si s ní, také tím dochází k jejímu rozvoji. Podle svého zaměření a účelu se odděluje se tzv. egocentrická řeč, která hraje důležitou roli v rozvoji poznávacích procesů. Egocentrickou řeč není potřeba přizpůsobovat komunikačním partnerům, je řečí pro sebe. Bývá zkratkovitá, dítě si povídá pro sebe, bez ohledu na jiné. Postupem času přechází na úroveň řeči vnitřní. Egocentrická řeč může mít různý význam:

- Expresivní – dítě vyjadřuje své pocity
- Regulační – předškolní děti si její pomocí řídí své chování podobně jako by to dělali jejich rodiče – tzn. dávají si pokyny, zákazy apod.
- Kognitivní – dítě tím, že komentuje své jednání, lépe chápe situaci. Vágnerová (2012)

Sémantická složka

Jazykové schopnosti a poznávací procesy se vyvíjejí v interakci, jazyk slouží jako prostředek poznávání. Proces postupného osvojování významu jednotlivých slov má určitá pravidla vyplývající ze způsobu uvažování batolat:

- Pravidlo celého objektu – předpoklad, že pojmenování se vztahuje k celému objektu, ne k jeho části

- Pravidlo taxonomie – slovo označující nějaký objekt děti používají k označení všech objektů stejné kategorie
- Pravidlo vzájemného vyloučení – dítě je přesvědčeno, že každý objekt má pouze jeden název (až starší batolata jsou schopna pochopit, že pes může být současně jezevčík, apod.)
- Pravidlo kontrastu – dítě předpokládá, že každé nové slovo má jiný význam než známá slova, tzn. nepřipouští synonyma

Děti nejdříve začínají používat podstatná jména, jako pojmenování objektu či situace. Používání adjektiv je podmíněno jejich konkrétní či relativní podobou, děti si snáze osvojí konkrétní přídavná jména, relativní povahu adjektiv považují za trvalou vlastnost, těžko pochopí, že např. malý dům je větší než velké auto. Ke konci druhého roku života dochází k významnému nárůstu používání sloves, jsou součástí dvouslovných vět. Batolata často vytváří tzv. novotvary, ne náhodně, ale podle určitých jim známých pravidel. (Vágnerová, 2012)

Na konci druhého roku života dítěte obvykle dochází k tzv. slovníkovému spurtu, kdy slovní zásoba roste podstatně rychleji. Dochází k němu v momentě, kdy si dítě uvědomí, že „každá věc má své jméno“, tzn. ubývá slov s rozšířenou i zúženou extenzí. Proces osvojování slov je rychlý v průběhu celého dětství. Děti mají schopnost tzv. rychlého mapování, kdy dokážou rychle odhadnout význam slova a zapamatovat si ho. Rychlé mapování v podstatě rezervuje místo pro osvojení dalšího slova. Oproti tomu existuje tzv. pomalé mapování, kdy dochází k přesnějšimu vymezení významu slova a k upevnění mezi tvarem slova a jeho významem. *Mohli bychom slovník považovat za jakýsi mentální zásobník vztahů mezi zvukovou podobou slov a jejich významem, který nemá na starosti nic jiného, než katalogizovat tyto vztahy* (Smolík, Seidlová Málková, 2014, str. 75). Slovník však není jen katalogem párů zvuk – pojem, slova neobsahují pouze vlastnosti významové, ale také vlastnosti syntaktické a morfologické, tzn. podstatná je i stránka gramatická.

Gramatická složka

Batolectí období je považováno jako senzitivní fáze pro osvojení gramatiky. Znalost základních gramatických pravidel znamená možnost variabilnějšího verbálního vyjádření: dítě pouze neopakuje sdělení, která slyšelo ve svém okolí, ale tvoří samo věty.

Vývoj aktivní řeči, kde je zahrnuta zvládnutá sémantická i syntaktická složka řeči má několik fází:

- **Období holofrází** – počátek batolectího období, jeden slovní výraz má široký význam, např. slovo „ham“ – označuje vše, co je k jídlu, případně vše, co se dá strčit do úst
- **Období kumulace holofrází** – mezi 19. a 24. měsícem dítě používá více jednoslabičných vyjádření, řazených volně za sebou (např. ham-bác)
- **Období dvouslovných vět** - kolem druhého roku věku do primárních vět, tato kvalitativní změna umožňuje rychlý rozvoj slovní zásoby, dítě si uvědomuje stabilní řazení slov v mluvě dopělných,
- **Období telegrafických vět** – v první polovině třetího roku, vyjádření dětí je zjednodušené, ale mají určitý cit pro bazální gramatickou správnost, v mluvě převažují podstatná jména, ale objevují se i slovesa a přídavná jména, která vyjadřují vztahy mezi objekty či charakter dění. Odráží dětský pohled na svět, zkušenost z pozorování, případně jejich přání. Objevují se věty bez podnětu vyjadřující negaci, vyjadřující egocentrický postoj dítěte a potřebu zdůraznit vlastní osobnost, souvisí se změnou chápání vlastní osobnosti.
- **Období úplných vět** – mezi 2. a 3. rokem dochází k osvojení základních gramatických pravidel, i když pro děti je ještě zřejmě důležitější obsah sdělení, než jeho forma. Zpočátku používají třetí osobu jednotného čísla, i když podnětem je jméno dítěte. Tříleté děti mluví ještě s občasnými gramatickými nepřesnostmi, ale dokážou vyjádřit, co potřebují, jsou schopné se domluvit. Chápu význam gramatických pravidel, občas je ještě používají mechanicky, tzn. použijí pravidlo pro jiný rod, apod.
- **Období prvních souvětí** - tříleté děti začínají používat souvětí, umějí použít spojky, i když někdy ještě nepřesně

Děti si osvojují gramatická pravidla, ukládají si slova do slovníku s gramatickou informací, např. podle jakého vzoru se skloňuje podstatné jméno, zda sloveso potřebuje doplnění předmětem, případně v jakém pádě. Růst lexikálních a gramatických znalostí je tedy úzce provázán. Opožděný vývoj řeči může mít značné sociální důsledky. Neschopnost mluvit však nemusí znamenat, že dítě nerozumí.

Fonologická složka

Zvuková stránka řeči závisí na již rozvinuté sluchové percepci a na koordinaci motoriky mluvidel, která se bude ještě několik let vyvíjet. Řečový projev batolat bývá ovlivněn neschopností správně vyslovit mnohé hlásky. Děti hlásku vynechávají nebo nahrazují jinou, podobně znějící. Vývoj výslovnosti hlásek je nerovnoměrný, některé jsou náročnější na koordinaci mluvidel než jiné. Tříleté děti už jsou schopné uvědomit si rozdíl ve způsobu vyslovování různých slov a vědomí obtíží s výslovností některých hlásek se může projevit tendencí vybírat si výrazy, které lze vyslovit snadněji. (Vágnerová, 2012)

Fonologické povědomí se vyvíjí postupně, Smolík, Seidlová Málková, 2014 uvádí vývoj v pěti úrovních již od 2 let věku a vývoj plynule pokračuje v předškolním období – viz. popis 5ti úrovní kognitivních procesů dle Adamsové (in Smolík, Seidlová Málková) v kapitole 2.3.

2.3 Vývoj verbálních schopností v předškolním období

Řeč u předškolního dítěte můžeme nazvat zdrojem poznávání. Dítě předškolního věku používá a chápe jazyk na úrovni odpovídající dosaženému stupni poznávacích procesů, stejně tak informace z verbální komunikace zpracovává podle úrovně myšlení. Langmeier, Krejčířová (2006) uvádí, že jazyk je vlastně prostředkem zpracování informace na té úrovni, jaké dosahuje myšlení. Vývoj řeči umožňuje dítěti také nabýt více poznatků o sobě a svém okolí. Děti v tomto období se často ptají, protože mají potřebu pochopit příčiny a vztahy. Jedná se především o otázky typu proč a jak, otázky se týkají běžného dění, ale mohou běžné dění přesahovat, př. „Proč lidé nejedí trávu?“

Apod. Četnost otázek narůstá, děti požadují od dospělých vysvětlení situací či objektů. Pokud odpověď není uspokojivá, následují další otázky.

Dítě se především při komunikaci s dospělými, svou roli zde také hrají média a komunikace s vrstevníky. Otázky typu „proč“ a „jak“ nejen obohacují slovní zásobu a znalosti, ale současně rozvíjí správné vyjadřování. Dítě začíná chápat vztahy mezi objekty nebo situacemi a učí se používat slovní výrazy jako příslovce, předložky a spojky. Děti postupně lépe chápou vícečetný význam slov. Rozvoj myšlení a řeči jsou ve vzájemné interakci. Děti ještě napodobují projev dospělých nebo starších dětí, ale nápodoba má selektivní charakter – nepřejímají vše, co slyší. Předškolní děti ještě stále experimentují se skládáním a modifikováním slovních spojení. V rámci komunikace dochází k upřesňování gramatických pravidel. Ve 4 letech děti zvládají užití minulého a budoucího času, do šesti let si osvojí všechny způsoby používání sloves. Řazení slov ve větě méně obvyklým způsobem může znamenat, že dítě nechápe obsah, myšlenku, nebo že jej pochopí špatně.

Jak již bylo zmíněno v kapitole 2.2, objevuje se **egocentrická řeč**, která má velký vliv na rozvoj poznávacích procesů. S ní souvisí jeden z charakteristických znaků poznávacích procesů v předškolním věku, a to **egocentrické myšlení**, které se během předškolního období přesouvá k myšlení konkrétnímu, názornému. V této době dítě začíná vnímat svět kolem sebe tzv. přes sebe, což znamená, že to, co dítě nevnímá, pro něj neexistuje. (Jucovičová, 2014) Názorné neboli intuitivní myšlení nebere v úvahu zákony logiky a dětské vnímání světa je subjektivně zkreslené. Jucovičová (2014, str.13) uvádí příklad z praxe: *Šestiletá holčička se táže: „Babičko, kdy už umřeš?“ „ Proč se ptáš?“ „No maminka říkala, že když člověk umře, tak už ho nic nebolí, a ty pořád říkáš, jak tě něco bolí, a já bych chtěla, aby tě nic nebolelo.“* Myšlení předškolního dítěte, jeho vnímání světa je tedy jednoduché, černobílé – pro dítě to ale představuje svět, kterému rozumí a ve kterém se cítí bezpečně a jistě.

Spolu s vývojem myšlení jde i vývoj řeči – úzká souvislost a vzájemná podmíněnost je všeobecně známá. Úroveň řeči v předškolním věku odráží úroveň myšlení, i když je nutno vzít v úvahu, že dítě umí zatím tvořit jen jednoduché nadřazené pojmy (např. jablka, hrušky, švestky, třešně = ovoce). Na tomto místě je třeba opět zmínit tzv.

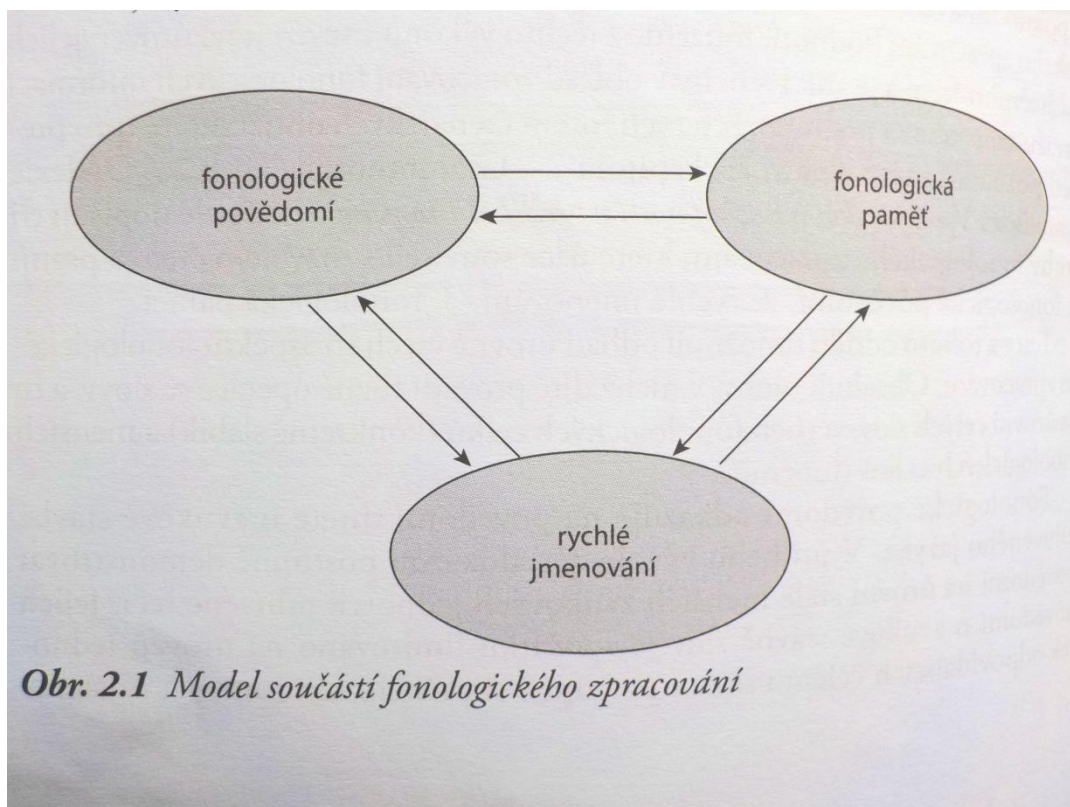
egocentrickou řeč. Znamená to, že dítě hlasitě komentuje to, co dělá, zjednodušuje si tak orientaci v prostředí i řešení problémů (Vágnerová, 2012) Důležité je, že později se egocentrická řeč mění v tzv. vnitřní řeč, tedy jev, který úzce souvisí s myšlením.

Jak bylo uvedeno, ve vývoji řeči hraje podstatnou roli sociální učení, především učení nápodobou. Řečové projevy lidí v nejbližším okolí jsou pro dítě jakousi normou, která zahrnuje nejen slovní zásobu, skladbu slov ve větě, větný přízvuk, ale hlavně obsahovou stránku řeči. V řeči předškolního dítěte se vyskytují chyby, ať už agramatismy, chybný slovosled nebo používání přítomného a budoucího času současně v jedné větě. Vzhledem k tomu, že myšlení je často rychlejší než řeč, objevuje se někdy rychlý proud řeči, kdy dítě ve snaze něco sdělit, vynechává některá slova nebo věty,

Fonologické povědomí

Charakteristiku pojmu fonologické povědomí je třeba začít u jednoho z předpokladů správného osvojování řeči, tj. u fonemického sluchu. Fonemický sluch umožňuje dobře rozlišovat jednotlivé hlásky. U některých dětí nebývá dobře vyvinut, takže dítě slyší rozdílné hlásky podobně nebo stejně. V běžné poslouchané řeči zní každá hláska téměř nepostřehnutelně krátce, a to i při pečlivé artikulaci. *V první fázi vývoje řeči pomáhají rozvoji fonemického sluchu tzv. přírodní zvuky – většinou to bývají zvuky zvířat (bé, mé, bú, haf) nebo citoslovce (au, bác, tútú, aj.), kde hláska zní podstatně déle.* (Kutálková, 2005, str.95) K rozvoji také přispívá učení říkadel, básniček, písniček, rytimizace s tleskání apod. Po pátém roku věku se fonemický sluch vyvíjí v celé řadě činností (tleskání slov po slabikách, slovní kopaná, vymýšlení slov na danou hlásku nebo slabiku, apod.)

Zpracování zvuků mluveného jazyka se nazývá **fonologické zpracování**, jehož je fonologické povědomí součástí. Procesy zpracování zvuků mluveného jazyka těsně souvisí s mluveným projevem a později s projevem psaným. Fonologické povědomí se v rámci fonologického zpracování vzájemně pojí s dvěma dalšími oblastmi, s fonologickou pamětí a s rychlým jmenováním. (Seidlová Málková, Smolík, 2014)

Obr. 2.1 Model součástí fonologického zpracování (Seidlová Málková, Smolík, 2014 str.14)

Zvyšující se úroveň kognitivních operací vyžaduje složitější fonologické procesy. Děti postupně poznávají nejen slova, ale i slabiky a jednotlivé fonémy.

Adamsová (in Smolík, Seidlová Málková, 2014) vytvořila systematický přehled rozlišující 5 úrovní kognitivních procesů:

- 1. úroveň:** „Mít ucho pro zvuky“ – dítě má cit pro rýmy, zná básničky, dokáže vyhledat ze skupiny slov slovo, které se rýmuje/nerýmuje.
- 2. úroveň:** dovednost porovnávat slova podle jejich zvukové stavby, určí, jestli se liší, odlišnost může být v počátečním zvuku, v koncovém zvuku nebo uprostřed slova, dítě je schopné porovnat dvě slova, zda jsou si zvukově podobná.
- 3. úroveň:** skládání fonémů do slov – schopnost skládat dohromady určité zvuky – vznik slova.

4. úroveň: manipulace s fonémy – děti dle instrukcí oddělují či přemisťují fonémy a jsou schopné říci, jaké slovo vzniká.

5. úroveň: segmentování slov na fonémy – rozklad slov na jednotlivé hlásky.

Nejmladší děti jsou schopné zvládnout úkoly první a druhé kategorie, děti před nástupem do základní školy a v prvním ročníku základní školy jsou schopné vykonávat těžší úkoly vyšších úrovní.

Gramatická složka jazyka

Jak bylo zmíněno v předchozích kapitolách, základ gramatického povědomí se tvoří již v době, kdy dítě nemluví, ale rozumí a pokračuje, když začíná používat věty v komunikaci s dospělými a později s vrstevníky. Typické otázky „proč“ a „jak“ nejenom obohacují dětský slovník obsahově, ale zároveň pomáhají dítěti chápat vztahy mezi objekty a situacemi a přitom používat vhodné slovní výrazy. (Vágnerová, 2012)

V dětské řeči se začíná objevovat skloňování a časování, objevují se i příslovce, spojky a předložky. Vzhledem k tomu, že dítě dříve chápe prostorové vztahy než časové, můžeme nejprve slyšet příslovce místa a později příslovce času. Gramatice se dítě učí napodobováním, a to napodobováním důsledným, takže se občas v dětské řeči objevují komické tvary a agramatismy (napísám to, mně se to nepovídá, apod.). Je třeba připomenout, že i nápodoba slyšeného má selektivní charakter, tedy že se dítě zaměří jen na některou část slyšeného, někdy také nechápe smysl sdělované informace.

Zhruba od čtyř let začíná dítě mluvit v delších a složitějších větách, později v souvětích. Gramatika jazyka se vytváří zpravidla do pěti let, přičemž nedostatky v gramatické složce u starších dětí už signalizují potíže ve vývoji. (Kutálková, 1996, str.43)

V souvislosti s vývojem verbálních schopností je třeba také zdůraznit rozvoj **pragmatického aspektu** mluveného projevu. Jde v podstatě o to, jak si dítě vede jako vypravěč i posluchač. Dítě se pokouší vyjádřit své pocity a vztahy, zasahuje do sociálních vztahů. Snaží se udržet téma hovoru nebo víceméně srozumitelně vyprávět. Vyprávění příběhu či pohádky a udržení dějové linie je pro dítě velmi náročná činnost a

míra úspěšnosti závisí na dosažené úrovni verbálního projevu, na četnosti sociálních interakcí a prostoru pro realizaci. Posluchačem dítěte bývá nejen blízký dospělý, ale i oblíbená hračka nebo dokonce i imaginární společník. (Vágnerová, 2012)

3. Jazyk a řeč v RVP PV

Oblast Jazyk a řeč je nedílnou součástí RVP PV, především oblasti psychologické, jinými slovy oblasti Dítě a psychika. V oblasti jazyk a řeč jsou vytyčené tyto dílčí vzdělávací cíle:

- *rozvoj řečových schopností a jazykových dovedností receptivních (vnímání, naslouchání, porozumění) i produktivních (výslovnosti, vytváření pojmů, mluvního projevu, vyjadřování)*
- *rozvoj komunikativních dovedností (verbálních i neverbálních) a kultivovaného projevu*
- *osvojení si některých poznatků a dovedností, které předcházejí čtení i psaní, rozvoj zájmu o psanou podobu jazyka i další formy sdělení verbální i neverbální (výtvarné, hudební, pohybové, dramatické).*

Na konci předškolního období, před vstupem do základní školy by dítě dle RVP PV mělo zvládat, neboli očekávané výstupy jsou:

- *správně vyslovovat, ovládat dech, tempo i intonaci řeči*
- *pojmenovat většinu toho, čím je obklopeno*
- *vyjadřovat samostatně a smysluplně myšlenky, nápady, pocity, mínění a úsudky ve vhodně zformulovaných větách*
- *vést rozhovor (naslouchat druhým, vyčkat, až druhý dokončí myšlenku, sledovat řečníka i obsah, ptát se)*
- *domluvit se slovy i gesty, improvizovat*
- *porozumět slyšenému (zachytit hlavní myšlenku příběhu, sledovat děj a zopakovat jej ve správných větách)*
- *formulovat otázky, odpovídat, hodnotit slovní výkony, slovně reagovat*
- *učit se nová slova a aktivně je používat (ptát se na slova, kterým nerozumí)*

- *naučit se z paměti krátké texty (reprodukovat říkanky, písničky, pohádky, zvládnout jednoduchou dramatickou úlohu apod.)*
- *sledovat a vyprávět příběh, pohádku*
- *popsat situaci (skutečnou, podle obrázku)*
- *chápat slovní vtip a humor*
- *sluchově rozlišovat začáteční a koncové slabiky a hlásky ve slovech*
- *utvořit jednoduchý rým*
- *poznat a vymyslet jednoduchá synonyma, homonyma a antonyma*
- *rozlišovat některé obrazné symboly (piktogramy, orientační a dopravní značky, označení nebezpečí apod.) a porozumět jejich významu i jejich komunikativní funkci*
- *sledovat očima zleva doprava*
- *poznat některá písmena a číslice, popř. slova*
- *poznat napsané své jméno*
- *projevovat zájem o knížky, soustředěně poslouchat četbu, hudbu, sledovat divadlo, film, užívat telefon*

(RVP PV, 2006, str.19, 20)

Bytešnicková (2012) uvádí, že jednotlivé oblasti vzdělávacího obsahu RVP PV se vzájemně prolínají, pedagog má tedy možnost rozvíjet všechny složky jazyka také v rámci ostatních oblastí:

Dítě a tělo - pedagog může ovlivnit foneticko-fonologickou rovinu řeči rozvojem hrubé i jemné motoriky, grafomotoriky a motoriky mluvidel.

Dítě a ten druhý - dochází k rozvoji pragmatické roviny v rámci sociálních interakcí.

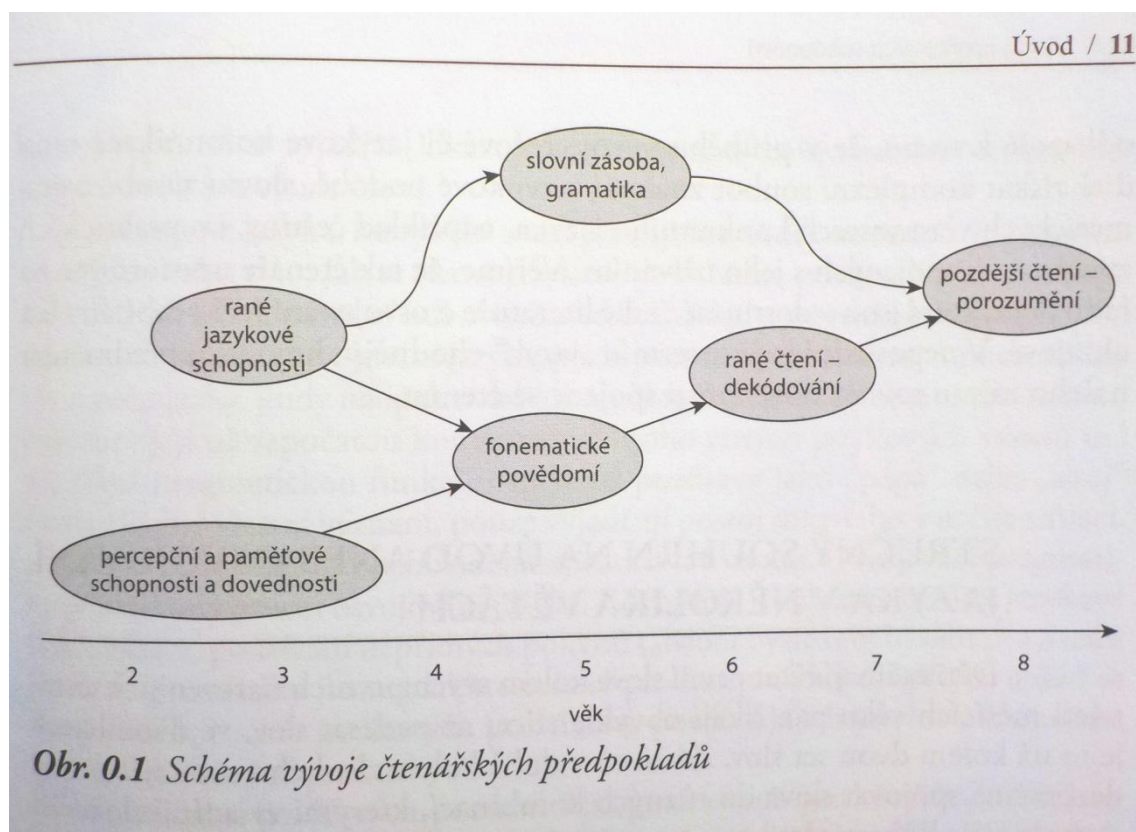
Dítě a společnost – rozvoj slovní zásoby a foneticko – fonologické složky v rámci seznamování se světem lidí (nové pojmy, povědomí o různých kulturách a národnostech mluvící různými jazyky).

Dítě a svět – rozvoj slovní zásoby z environmentální oblasti.

Dítě by před vstupem do základní školy mělo mít dostatečně rozvinuté všechny složky jazyka.

4. Školní zralost

Většina jazyků má dvě podoby, podobu mluvenou a psanou, mezi nimi mohou být značné rozdíly. Mluvená forma jazyka je primární a vyvíjí se společně s člověkem, na druhé straně písmo můžeme řadit mezi největší vynálezy lidstva. Psaná podoba jazyka – písmo, je určena ke čtení. (Černý, 1998) Právě čtení je pravděpodobně nejdůležitější dovedností, kterou si děti osvojují na počátku školní docházky. K úspěšnému zvládnutí čtení je potřeba několik předpokladů. Prvním je úspěšné osvojení jazyka od raného věku, druhým je rozvoj fonetických a fonologických schopností a dovedností, svou roli hrají také slovní zásoba a gramatika. Dalo by se tedy říci, že k úspěšnému zvládnutí čtení a porozumění čtenému je potřeba získání dovedností ze všech složek jazyka. Pro proces získávání jazykových schopností a dovedností lze použít několik termínů, z angličtiny language acquisition – osvojování jazyka, language learning – učení se jazyku, language development – rozvoj jazyka, Smolík, Seidlová Málková (2014) doporučují užívat termín osvojování jazyka.

Obrázek 0.1 Schéma vývoje čtenářských předpokladů (Smolík, Seidlová Málková, 2014 str. 11)

Kvůli zvládnutí čtení i psaní je vývoj řečových a komunikativních schopností a dovedností dítěte důležitým aspektem **školní zralosti**. Průcha, Walterová, Mareš (2003) definují, že školní zralost je vlastně stav organismu dítěte, který umožňuje adaptaci na prostředí školy. Dozrává nervová soustava dítěte, tzn. mentálních schopností, vnímání, pozornost a také řečové a komunikativní dovednosti dítěte. Aby mohla být výuka čtení a psaní, efektivní a úspěšná, je potřeba, aby dítě dokázalo rozlišit jednotlivé fonémy, aby bylo schopné rozeznat zvukovou stránku jazyka. Nedostatečně vyvinuté jazykové schopnosti a dovednosti mohou ztížit dítěti vstup do základní školy.

5. Dyslalie jako nejčastější porucha vývoje řeči

Děti, které mají rozsáhlou poruchu výslovnosti, přibývá. Příčin poruch je hned několik, může to být prostředí, jehož hlavním rysem je v dnešní době hluk, spěch a velké množství informací. Dnešní způsob života, pro který je charakteristický spěch, také přispívá. Rodiče nemají čas si s dětmi hrát, či jim vyprávět pohádky. Vytrácí se i vzorce chování dané člověku „od přírody“, jakoby se ztrácí zkušenosti předávané z generace na generaci. Druhým extrémem může být snaha rodičů, aby dítě bylo dokonalé ve všech ohledech, bez ohledu na jeho přirozený vývoj.

Nejčastější poruchou vývoje řeči je dyslalie neboli patlavost je porucha artikulace. Je potřeba odlišit vadnou výslovnost od nesprávné výslovnosti, která je přirozená, jedná se o tzv. fyziologickou dyslalii a je způsobená např. nezralostí artikulačních orgánů. Nesprávná výslovnost se u dítěte vyskytuje zhruba do pěti let věku. Pokud přetrvává i později, mluvíme o tzv. prodloužené fyziologické dyslalii. (Bytešníková, 2012) Vadnou výslovností chápeme přítomnost hlásek, které nepatří do hláskového systému jazyka – např. zadní R, mezizubní výslovnost sykavek.

Pokud dítě špatně vyslovuje více hlásek (L, R, Ř, Ť, Ď, Ň, apod.), jedná se o tzv. mnohočetnou dyslalii, nebo pokud vývoj výslovnosti stagnuje, je potřeba vyhledat

systematickou logopedickou péčí. Pokud dítěti není téměř rozumět, jedná se o těžkou poruchu výslovnosti, je zapotřebí komplexní péče několika odborníků (logoped, psycholog, otorhinolaryngolog), protože se může jednat o jinou poruchu – poruchu sluchu, lehkou mozkovou dysfunkci, apod.

Úspěch nápravy poruch výslovnosti je závislý na řadě okolností – na rozvoji fonemického sluchu, na motorice mluvidel, výchovném stylu rodičů, individuálním tempu rozvoje řeči dítěte, velkou roli hraje i včasné zahájení systematické logopedické péče. Důležitá je samozřejmě také zásada vytrvalého cvičení doma. (Kutálková, 2005)

Jucovičová, Žáčková (2014) uvádí, že vady výslovnosti se objevují až u 60 % žáků prvních tříd. Vadná výslovnost velmi ztěžuje nácvik čtení, psaní i komunikaci s okolím a může znesnadnit adaptaci na prostředí školy a nový režim dítěte.

PRAKTICKÁ ČÁST

6. Cíl výzkumného šetření

Cílem výzkumného šetření je posouzení vývoje řeči z hlediska zpracování fonologické informace, slovní zásoby a porozumění jazyku u dětí předškolního věku.

Stanovení výzkumných předpokladů

P1 Zpracování fonologických informací u dětí bude mít v jednotlivých testech různou úroveň.

P2 Subtest Rozpoznávání slabik bude pro dítě pravděpodobně snazší než subtest Skládání slabik.

P3 Úkoly, kde dítě pracuje auditivně a pouze s pseudoslovy, budou patrně nejobtížnější.

P4 Znalost slovních tvarů a větných kontextů bude patrně velmi dobrá.

P5 Výkony dětí v úkolech Posuzování gramatičnosti a Opravování vět budou pravděpodobně na stejné úrovni.

P6 Skupina 2 (5;6 – 6;0) bude pravděpodobně dosahovat lepších výsledků ve všech subtestech Diagnostiky jazykového vývoje.

7. Použité metody

Pro svou práci jsem využila několik výzkumných metod, ústřední metodou byla diagnostická baterie pro posouzení vývoje jazykových znalostí a dovedností dětí předškolního věku. Dále jsem využila toho, že výzkumný soubor tvořily děti z dvoutřídky, kde působím jako učitelka a zařadila jsem metodu pozorování, školní anamnézy, logopedické depistáže a tabulku Přehledu o rozvoji vybraných dovedností a způsobilostí dítěte v oblasti řeči a jazyka. Tyto metody sloužily k upřesnění a vysvětlení či zpřesnění výsledků diagnostické baterie.

- Pozorování dětí

Pozorování je základem zkoumání jedince nebo skupin jedinců. Přináší informace o tom, co se skutečně děje, o projevech a vztazích lidí. Pozorování vypovídá o realitě a díky němu je možné dosáhnout nezkreslených informací. (Hendl, 1999) Při mé práci jsme zvolila pozorování participantní skryté.

- Anamnestické údaje – školní anamnéza

Využila jsem portfolií dětí, které vedeme v naší mateřské škole a svých znalostí rodinného zázemí dětí.

- Metoda logopedické depistáže

V naší mateřské škole vedeme každému dítěti přehled vývoje výslovnosti, abychom mohli včas doporučit rodičům péči klinického logopeda. Využila jsem obrázkovou baterii z Diagnostiky předškoláka.

- Přehled o rozvoji vybraných dovedností a způsobilostí dítěte v oblasti řeči a jazyka

Použila jsem 5 oblastí z tabulky, kterou uvádí Smolíková (2007), a to formální vyspělost řeči, gramatickou správnost řeči, slovní projev, sluchové vnímání a rozlišování a zrakové vnímání a rozlišování, abych zjistila, ve které oblasti mají děti nedostatky, což by mohlo znamenat potíže při vstupu do první třídy.

- **Diagnostika jazykového vývoje – testová baterie**

Testová baterie z Diagnostiky jazykového vývoje autorů Seidlové Málkové a Smolíka byla klíčovou metodou výzkumu. Jedná se o standardizovaný test obsahující deset subtestů, každý subtest má určitý počet položek, některé subtesty mají 2 varianty, pro mladší a pro starší děti. Test je primárně určen pro děti ve věku od 3;6 do 5;5. Ve svém výzkumu jsme nepoužili všechny subtesty, zaměřili jsme se na:

Testy pro hodnocení zpracování fonologické informace:

Rozpoznávání slabik:

Úloha je zaměřená na rozpoznání počáteční slabiky výzvového slova u dvou slov testových. Subtest má dva bloky, první obsahuje 15 výzvovných slov, pro jeho administraci se využívá soubor obrázkových karet, kde jsou vyobrazená podnětová slova. Druhý blok rozšiřuje položky prvního bloku a je určen starším dětem, jedná se o šest pseudoslov, která nemají žádný význam, děti v druhém bloku pracují pouze na základě slovních instrukcí. Při administraci jednotlivých položek se první slabika nezdůrazňuje, pouze je potřeba srozumitelně artikulovat.

Příklad administrace: „Na obrázku je nakreslený SEŠIT, řekni, které slovo zní na začátku stejně, jako slovo SEŠIT, je to slovo SALÁM (ukazují na obrázek) nebo slovo SEKERA (ukazují na obrázek).“

Skládání slabik:

Dítě musí aktivně spojit určité zvukové jednotky a vytvořit tak cílové slovo. Úloha je konstruovaná jako hra na roboty. Subtest obsahuje dva bloky, v prvním jsou skutečná slova (16) a v druhém pseudoslova (8).

Příklad administrace: „Robot říká RY-BA (zhruba sekundová pauza, při druhé výzvě kratší, asi půlminutová pauza), poznáš, jaké slovo říká?“

Rozpoznávání hlásek v pseudoslovech, varianta 2:

Další z úloh, která hodnotí fonematické povědomí. Výzvové slovo, ke kterému patří i obrázek, je jedno pro pět (ve variantě 1), respektive sedm dvojic pseudoslov (varianta 2 – určená pro starší děti). V testu je celkem pět výzvových slov.

Administrátor ukáže obrázek a řekne, na jakou hlásku začíná, poté řekne dvě pseudoslova a dítě má za úkol určit, které z nich začíná na stejnou hlásku, jako slovo z obrázku.

Příklad: „Na obrázku je PES, ten začíná na písmeno P, slyšíš? Teď přemýšlej, které slovo také začíná stejně jako PES. Je to PEK nebo KEK?“

Rychlé jmenování obrázků (RAN):

Test má dva bloky, každý obsahuje obrázkovou tabulku, kterou tvoří osm sloupců a pět řádků. V tabulkách se náhodně opakuje pět obrázků: kočka, brýle, auto, ruka, banán. Úkolem je jakoby číst slova z obrázků v tabulce co nejrychleji. Administrují se obě sady za sebou, mezi nimi se zařazuje krátká pauza, vyhodnocuje se především rychlost pojmenování obrázků, která se měří.

Testy pro hodnocení slovní zásoby, porozumění jazyku a gramatiky:

Posuzování gramatičnosti:

Obrázky v této úloze mají pomocnou úlohu, pro administraci je využito plyšové zvíře „Vendelín“, který se teprve učí česky a někdy mu to nejde, děti mu pomáhají a posuzují, zda administrátor prostřednictvím „Vendelína“ říká věty správně nebo špatně. Děti v této úloze dost často hádají a tipují. Subtest obsahuje 16 položek.

Příklad: „Mám tady pro Tebe obrázek, který Ti pomůže určit, jestli to Vendelín říká dobře nebo ne. Sluníčko svítí. Je to dobře nebo špatně?“

Opravování vět:

Na rozdíl od Posuzování gramatičnosti vyžaduje aktivní produkci, dítě má za úkol gramaticky chybnou větu opravit. Opět mu pomáhá obrázek a administrátor znovu využívá figurku „Vendelína“. Dítě musí odhadnout, jaký byl zamýšlený význam původní věty a nemůže hádat jako v předchozím subtestu. Dítě opravuje osm vět.

Příklad: „ Tady Vendelín říká: Lupič sedí na koněm. Víš, jak by to bylo správně?“

Morfologie:

Subtest je složen z pěti částí po šesti položkách, každá část je zaměřená na jiný typ slovních tvarů – plurály (hra „Jedna věc a víc věcí“), přítomný čas sloves („Co lidé dělají“), minulý čas sloves („Co je dnes a co bylo včera“), přechylování („Co je muž a co je žena“), pády po předložkách a ve větách („Kde ty věci jsou?“). Pro administraci využijeme obrázek chlapce Toníka nebo dívky Týny, kteří si neví rady s několika větami.

Příklad: „Prohlédni si tyhle dva obrázky, na tomhle obrázku je jedna kočička a tady na tom obrázku jsou dvě,...pomůžeš Toníkovi říct, co tam je? Jsou to dvě...? (kočičky)“

Slovník 2:

Je využit formát běžný u rozšířených testů receptivní slovní zásoby, jako např. British picture vocabulary scale (BPVS). Examinátor ukazuje dětem podnětovou tabuli se čtyřmi, resp. třemi obrázky a řekne jim slovo, na jehož vyobrazení mají ukázat. Zadávaná slova jsou většinou podstatná jména, ale také slovesa a přídavná jména. Slovníková baterie má dvě verze, první je určena pro mladší děti, druhá pro děti starší, každá verze obsahuje 40 testovaných slov.

8. Popis průběhu výzkumného šetření

Výzkumný soubor tvořilo 20 dětí věkové kategorie 5;0 – 5;5, srovnávací skupinu tvořilo 20 dětí věkové kategorie 5;6 – 6;0. Testová baterie je primárně určena dětem do věku 5;5 let, nicméně mateřskou školu navštěvují děti starší, a proto byl test vyzkoušen i u nich, aby bylo patrné, jaký je vývoj jazykových znalostí a dovedností až do konce předškolního období. Výzkum probíhal v Mateřské škole Duha Soběslav. Mateřskou

školu Duha Soběslav navštěvuje celkem 207 dětí, rozdělených do věkově homogenních tříd. Třídy jsou dvoutřídní a působí v nich vždy 3 učitelky.

Výzkum byl prováděn individuálně v tiché izolované místnosti, bylo dbáno na to, aby děti nebyly ničím rušeny a aby nebyly unavené. V případě narušení pozornosti jsme zařadili krátkou pauzu. Děti měly možnost odejít se napít, či na toaletu. Výzkum probíhal obvykle po obědě a krátkém odpočinku. Výzkum probíhal dlouhodobě od ledna do května 2016.

Metoda logopedické depistáže byla prováděna dle publikace Diagnostika předškoláka autorek Klenkové, Kolbábkové. Přehled o rozvoji vybraných dovedností a způsobilostí byl zjišťován pomocí metod pozorování a školní anamnézy. Co se týče testové baterie Diagnostika jazykového vývoje, průměrná doba trvání výzkumu u každého dítěte byla cca 30 minut.

Děti jsou velmi chtivé plnit různé úkoly, nebylo tedy potřeba zvláštní motivace. Zpočátku byla u některých dětí patrná nervozita, na jednu stranu je úkol zajímavý, na druhou stranu měly také strach z neznámého. S pochopením úkolů z baterie rozpoznávání slabik neměly většinou problém, pokud byla slova známá a podpořená obrázkem, pseudoslova činila dětem větší obtíže. U některých dětí bylo patrné, že rozpoznání slabiky, když první písmeno je u obou slov stejné, je pro ně obtížné. Skládání slabik většina dětí pochopila a neměly s úkolem větší problémy, mluvě robota se zpočátku většinou smály. U rozpoznání hlásek bylo patrné, že některé děti ještě dostatečně nevnímají první hlásky a že dost často hádaly. Rychlé jmenování obrázků děti bavilo. Tím, že se používaly stopky, děti očividně zpozorněly a soustředily se. Byl to pro ně jakýsi nový impuls do dalších subtestů. Děti u většiny baterií pochopily zadání bez problémů, u skupiny 1, nebo u méně zdatných dětí skupiny 2 se vyskytovaly obtíže se zadáním testů gramatického uvědomování, především posuzování gramatičnosti, několikrát bylo potřeba vysvětlit zadání, aby pochopily smysl testové baterie. Morfologické baterie děti většinou pochopily a plnily bez obtíží. Několik dětí mělo zpočátku problém s různou velikostí obrázků u úkolů týkajících se plurálu. Slovník a jeho zadání děti chápaly dobře, pro většinu z nich se jednalo o známá slova, případně pokud neznaly konkrétně zadávané slovo, postupovaly vylučovací metodou.

9. Zjištěné výsledky a jejich interpretace

Fonologické subtesty

Tabulka č. 1 Rozpoznání slabik (RoS)

Skupina 1 – děti ve věku 5;0 – 5;5				Skupina 2 - srovnávací skupina – děti ve věku 5;6-6;0			
x (proměnná)		Četnost	Četnost v %	x (proměnná)		Četnost	Četnost v %
Vážený skór (VS)	Percentil (PR)			Vážený skór (VS)	Percentil (PR)		
21	0	1	5%	36	11	1	5%
32	5	1	5%	40	24	2	10%
40	24	3	15%	44	31	2	10%
44	31	1	5%	48	46	1	5%
48	46	3	15%	56	81	3	15%
52	62	2	10%	60	87	5	25%
56	81	4	20%	64	94	1	5%
60	87	3	15%	68	98	4	20%
64	94	2	10%	71	100	1	5%
-	-	N =20	N=100%	-	-	N= 20	N =100%

Testová baterie rozpoznávání slabik byla pro některé děti zavádějící v tom, že obě slova začínala na stejnou hlásku a děti ještě nemají natolik vyvinutou diferenciaci hlásek, aby bezpečně rozpoznaly rozdíl mezi slabikami začínajícími stejnou hláskou. Skupina 2 dosáhla obecně lepších výsledků, než skupina 1. Je třeba si uvědomit, že fonologické procesy dozrávají s věkem.

Tabulka č. 2 Skládání slabik

Skupina 1 – děti ve věku 5;0 – 5;5				Skupina 2 -srovnávací skupina – děti ve věku 5;6-6;0			
x (proměnná)		Četnost	Četnost v %	x (proměnná)		Četnost	Četnost v %
Vážený skór (VS)	Percentil (PR)			Vážený skór (VS)	Percentil (PR)		
59	91	1	5%	59	91	1	5%
61	93	2	10%	61	93	1	5%
63	95	3	15%	63	95	3	15%
65	100	14	70%	65	100	15	75%
-	-	N =20	N=100%	-	-	N= 20	N =100%

Skládání slabik nečinilo dětem potíže, jak je z tabulky patrné. Pouze 6 dětí udělalo v testové baterii nějakou chybu. Obě skupiny dosáhly podobných výsledků, což je dáno především vysokou úspěšností skupiny 1. Pro děti to nebylo skládání slabik jako takové, spíše to vnímaly jako opakování slov. Jsou zvyklé na časté zařazování podobných úkolů sluchového vnímání, jako opakování vytleskaného, nebo vytleskávání slov po slabikách apod. Některé děti potřebovaly výzvnové slovo zopakovat s kratší pauzou mezi slabikami, ale to je v instrukcích administrace testu povoleno.

Tabulka č. 3 Rozpoznávání hlásek v pseudoslovesch (RH)

Skupina 1 – děti ve věku 5;0 – 5;5				Skupina 2 -srovnávací skupina – děti ve věku 5;6-6;0			
x (proměnná)		Četnost	Četnost v %	x (proměnná)		Četnost	Četnost v %
Vážený skór (VS)	Percentil (PR)			Vážený skór (VS)	Percentil (PR)		
36	5	1	5%	43	22	1	5%
39	10	2	10%	44	35	3	15%
41	17	2	10%	49	50	3	15%
43	22	4	20%	51	54	1	5%
44	35	1	5%	53	58	1	5%
46	41	1	5%	55	66	3	15%
48	45	2	10%	56	74	2	10%
49	50	2	10%	58	80	1	5%
53	58	1	5%	63	94	1	5%
56	74	1	5%	65	95	2	10%
60	85	1	5%	66	98	2	10%
66	98	1	5%				
68	98	1	5%				
-	-	N=20	N=100%	-	-	N=20	N=100%

Velký rozptyl výsledků tohoto subtestu vypovídá o různé úrovni vnímání hlásek na začátku slova. Nejlepších výsledků ve skupině 1 dosáhly dvě děti, které už ve věku 5;3, resp. 5;1 začínají číst. Nejhorších výsledků naopak dosáhly děti, které mají mnohočetnou dyslálii, tudíž jejich fonemický sluch ještě není dostatečně vyvinut. Také ve srovnávací skupině dosáhly nejhorších výsledků děti s mnohočetnou dyslálií. Sedm dětí s nejhoršími výsledky v této skupině v tomto subtestu bude mít odklad školní docházky.

Tabulka č. 4 Rychlé jmenování obrázků (RAN)

Skupina 1 – děti ve věku 5;0 – 5;5				Skupina 2 - srovnávací skupina – děti ve věku 5;6-6;0			
x (proměnná)		Četnost	Četnost v %	x (proměnná)		Četnost	Četnost v %
Vážený skór (VS)	Percentil (PR)			Vážený skór (VS)	Percentil (PR)		
67	92	3	15%	61	88	1	5%
64	92	4	20%	57	84	6	30%
61	88	1	5%	54	72	3	15%
57	84	2	10%	51	65	3	15%
54	72	3	15%	48	54	3	15%
51	65	1	5%	45	31	4	20%
48	54	4	20%				
45	31	2	10%				
-	-	N =20	N=100%	-	-	N= 20	N =100%

Výsledky v této tabulce jsou záměrně řazeny dle vážených skóre sestupně, protože nejnižší dosažený vážený skór znamená nejrychlejší dosažený čas. Děti v tomto subtestu téměř nechybovaly, chyba se vyskytla pouze u 4 dětí skupiny 1. Nejhoršího času ve skupině 1 dosáhli chlapci - dvojčata, kteří pochází z nepodnětného prostředí. Bylo patrné, že obě děti měly také problém soustředit se na danou tabulku obrázků a že souvislý projev a plynulost řeči pro ně jsou problematické.

Gramaticko – lexikální subtesty

Tabulka č. 5 Posuzování gramatičnosti (GU_PG)

Skupina 1 – děti ve věku 5;0 – 5;5				Skupina 2 - srovnávací skupina – děti ve věku 5;6-6;0			
x (proměnná)		Četnost	Četnost v %	x (proměnná)		Četnost	Četnost v %
Vážený skór (VS)	Percentil (PR)			Vážený skór (VS)	Percentil (PR)		
33	7	1	5%	44	35	4	20%
37	11	3	15%	47	44	2	10%
40	27	3	15%	51	56	1	5%
44	35	1	5%	54	72	2	10%
47	44	2	10%	58	78	3	15%
51	56	2	10%	62	87	6	30%
54	72	2	10%	65	100	2	10%
58	68	1	5%				
62	87	2	10%				
65	100	3	15%				
-	-	N =20	N=100%	-	-	N= 20	N =100%

V popisu tohoto subtestu je uvedeno, že alespoň polovina dětí by měla dosáhnout dvanácti správných odpovědí, tzn. váženého skóru 51 a 56. percentilu, nebo lepšího výsledku. Ve skupině 1 dosáhlo tohoto výsledku přesně 10 dětí. Ve skupině 2 už bylo dětí 14. Nejhoršího výsledku dosáhl ve skupině 1 chlapec, který má velké nedostatky ve výslovnosti a v gramatické stránce jazyka. Naopak nejlépe si vedly 3 dívky, které mají vysokou úroveň všech složek řeči.

Tabulka č. 6 Opravování vět (GU_OP)

Skupina 1 – děti ve věku 5;0 – 5;5				Skupina 2 - srovnávací skupina – děti ve věku 5;6-6;0			
x (proměnná)		Četnost	Četnost v %	x (proměnná)		Četnost	Četnost v %
Vážený skór (VS)	Percentil (PR)			Vážený skór (VS)	Percentil (PR)		
40	16	1	5%	48	41	1	5%
48	41	2	10%	52	64	3	15%
52	64	4	20%	56	79	5	25%
56	79	4	20%	61	92	7	35%
61	92	6	30%	65	100	4	20%
65	100	3	15%				
-	-	N =20	N=100%	-	-	N= 20	N =100%

Tenhle subtest nedovolil dětem tipovat, jako v subtestu předešlém, kdy pouze určovaly, jestli je věta správně nebo špatně. Zde byla vyžádána aktivní produkce, výsledky byly lepší než v subtestu Posuzování gramatičnosti i rozptyl výsledků byl menší. Děti tím, že bylo potřeba jejich aktivní vyjádření a tvoření správných vět, lépe si uvědomily chybné tvary slov a jejich výsledky byly tedy lepší.

Tabulka č. 7 Morfologie (M)

Skupina 1 – děti ve věku 5;0 – 5;5				Skupina 2 - srovnávací skupina – děti ve věku 5;6-6;0			
x (proměnná)		Četnost	Četnost v %	x (proměnná)		Četnost	Četnost v %
Vážený skór (VS)	Percentil (PR)			Vážený skór (VS)	Percentil (PR)		
31	5	1	5%	53	63	4	20%
45	34	3	15%	56	77	4	20%
53	63	4	20%	59	86	7	35%
56	77	4	20%	62	100	5	25%
59	86	6	30%				
62	91	1	5%				
65	100	1	5%				
-	-	N =20	N=100%	-	-	N= 20	N =100%

Test morfologie, jak již bylo zmíněno v popisu metod, byl skutečně komplexní, jde zde o správné pochopení kontextu. Nejlepších výsledků dosáhl chlapec, který má velmi rád knihy a matka mu často čte z různých knih, mluví obvykle spisovně a jeho gramatická správnost řeči je na vysoké úrovni. Nejhoršího výsledku dosáhlo jedno z dvojčat, které navíc trpí poruchou pozornosti. Ve skupině 2 děti chybovaly maximálně čtyřikrát, gramatická správnost řeči je tedy u dětí před vstupem do první třídy velmi dobrá.

Tabulka č. 8 Slovník

Skupina 1 – děti ve věku 5;0 – 5;5				Skupina 2 - srovnávací skupina – děti ve věku 5;6-6;0			
x (proměnná)		Četnost	Četnost v %	x (proměnná)		Četnost	Četnost v %
Vážený skór (VS)	Percentil (PR)			Vážený skór (VS)	Percentil (PR)		
36	7	2	10%	50	47	3	15%
39	15	2	10%	53	62	2	10%
42	30	1	5%	56	75	6	30%
45	32	2	10%	59	88	3	15%
48	37	3	15%	61	94	6	30%
50	47	3	15%				
53	62	4	20%				
56	75	2	10%				
61	94	1	5%				
-	-	N =20	N=100%	-	-	N= 20	N =100%

Ve skupině 1 je opět patrný velký rozdíl mezi jednotlivými dětmi. Nejhoršího výsledku dosáhli chlapci, dvojčata, je patrné, že nepodnětné prostředí má u nich vliv na slovní zásobu. Ve skupině 2 už jsou rozdíly menší. V popisu subtestu je uvedeno, že by měl detekovat hlavně děti, jejichž výkon zaostává za očekáváním. Pro vyšší výkony, jaké podávají starší děti ze skupiny 2, není tato úloha příliš citlivá.

Přehled rozvoje dovedností a způsobilosti dítěte v oblasti řeči a jazyka (Smolíková, 2007)

Tabulka č. 9 Dovednosti v oblasti jazyk a řeč (N=20)

Složka řeči	Popis dovednosti	Četnost		
		Dosud nezvládá	Zvládá občas (částečně)	Zvládá spolehlivě ,bezpečně
Formální vyspělost řeči	Vyslovuje bezchybně	9	7	4
	Hovoří souvisle a plynule	0	5	15
	Tempo řeči je dobré	0	3	17
	Ovládá dech	0	4	16
	Správně intonuje	0	13	7
	Hovoří ve vhodně zformulovaných větách	0	15	5
	Hovoří srozumitelně, přiměřeně kultivovaně	1	17	2
Gramatická správnost řeči	Rozlišování jednotného, množného čísla	0	6	14
	Užití předložek (v, na pod, aj.)	0	14	6
	Užití přítomného, minulého a budoucího času	0	10	10
	Rozlišení rodů	0	6	14
	Skloňování podstatných jmen	1	19	0
	Časování sloves	1	19	0
	Užití podmiňovacího způsobu („měl by“)	0	16	4
Slovní projev	Umí říct své jméno, bydliště a věk	0	20	0
	Umí hovořit o svém domově, o rodině	0	11	9
	Dovede vyprávět své zážitky	0	9	11

	Dovede převyprávět děj podle skutečnosti i podle obrázku	0	14	7
	Reprodukuje říkanky, básničky, písničky	0	1	19
	Je schopno reprodukovat pohádku či příběh	0	15	5
	Zvládne dramatickou úlohu	0	16	4
	Dovede vést rozhovor	0	13	7
	Pozná a vymyslí jednoduchá synonyma, homonyma a antonyma	0	17	3
	Je schopno chápat slovní vtip a humor	0	13	7
Sluchové vnímání a rozlišování	Vytleská ve větě slova	0	20	0
	Vytleská slovo po slabikách	0	14	6
	Identifikuje ve slově počáteční hlásku	0	18	2
	Identifikuje ve slově koncovou hlásku	18	2	0
	Identifikuje hlásku uprostřed slova	18	2	0
	Rozliší sluchem slabiky s krátkými a dlouhými samohláskami	0	20	0
	Rozliší sluchem měkkou a tvrdou slabiku	5	15	0
	Vytvoří různá slova od dané hlásky	11	8	1
	Vytvoří slova s daným počtem slabik (2 a 3 slabičná)	13	7	0
	Vytvoří rým	9	11	0
Zrakové vnímání a rozlišování	Sleduje očima zleva doprava	1	15	4
	Rozlišuje dva obrázky (jsou – nejsou stejné)	0	7	13
	Je schopno všimnout si detailů na obrázcích a rozlišovat je	0	13	7
	Dovede poskládat rozstříhaný obrázek, zvládá puzzle	0	5	15
	Je schopno rozlišovat grafické tvary	0	17	3

	abstraktní podoby			
--	-------------------	--	--	--

Pokud vezmeme v potaz formální stránku řeči, u téměř poloviny dětí přetrvává mnohočetná dyslalie. Další složky formální vyspělosti řeči, jako tempo řeči, ovládání dechu nebo plynulý hovor, děti většinou zvládají. Co se týče gramatiky, děti sice ještě někdy chybují v ohýbání slovních druhů, či užití předložek, ale úroveň gramatické správnosti řeči, je celkem vysoká, jak ostatně bylo patrné, až na výjimky i v gramaticko – lexikálních subtestech diagnostické baterie.

Pragmatická složka řeči dětí je také převážně dobrá, většina dětí dovede říci své jméno a věk, bydliště jen částečně, děti jsou většinou schopné hovořit o svém domově, o rodině, vypráví děj podle obrázku i skutečnosti, i když třeba ještě s nedostatky. Reprodukce básniček a písniček je velmi dobrá.

Největší nedostatky zatím děti mají v oblasti sluchového vnímání a rozlišování, vytleskávání slov a slabik nedělá dětem větší obtíže. Identifikace počáteční hlásky ve slově ještě bývá u většiny dětí s chybami, rozlišení koncové hlásky či hlásky uprostřed slova ještě téměř žádné z dětí osvojenou nemá. Ještě polovina dětí není schopná vytvořit různá slova od dané hlásky, ani nevytvoří rým. Fonologické procesy musí ještě u většiny dětí dozrát, aby se dostaly na nejvyšší úroveň systému kognitivních procesů, jak jej formuluje Adamsová (kapitola 2.3), a zvládaly analýzu a syntézu slov, která je potřeba pro počátky výuky psaní a čtení.

Co se týče zrakového vnímání a rozlišování, většina dětí je schopna sledování zleva doprava, děti většinou rozliší dva obrázky, případně detaily na nich. Děti dokážou poskládat rozstříhaný obrázek nebo puzzle, grafické tvary abstraktní podoby ještě bezchybně nerozliší.

10. Shrnutí

Předpokládala jsem, že zpracování fonologických informací u dětí bude mít v jednotlivých testech různou úroveň. Tento předpoklad se potvrdil, jak je patrné z tabulek č. 1 – 4. Rozpoznávání slabik mělo poměrně velký rozptyl výsledků, děti se umístily od 0. do 94. percentilu. Skládání slabik bylo velmi úspěšné, děti se pohybovaly od 91. do 100. percentilu. Největší rozptyl byl u subtestu Rozpoznávání hlásek v pseudoslovech, kdy stejného výsledku dosáhlo více než dvě děti jen v jednom případě. Když porovnáme jednotlivé fonologické testy v rámci výsledků jednoho dítěte, některé děti měly vysokou úspěšnost ve všech fonologických subtestech, jiné zase ve všech patřily k nejhorším, některé měly výsledky proměnlivé, někdy patřily k lepší polovině, v jiném testu zase měly horší výsledky. Záleží samozřejmě na rozvoji fonologického povědomí u každého dítěte, který je individuální.

Dalším předpokladem bylo tvrzení, že subtest Rozpoznávání slabik bude pro děti snazší než subtest Skládání slabik. Při předpokladu jsme vycházeli z popisu v příručce k diagnostické baterii. Nicméně i přesto se předpoklad nepotvrdil. Dětem úkoly Rozpoznávání slabik dělaly problémy, zřejmě proto, že jejich vnímání hlásek uprostřed slova ještě není na vysoké úrovni a první slabiky testovaných slov začínaly vždy sejnou hláskou. Skládání slabik naopak dopadlo nejlépe ve všech fonologických subtestů.

Dále jsme předpokládali, že úkoly, kde dítě pracuje auditivně a pouze s pseudoslovy budou nejobtížnější. Výzkum tento předpoklad dokázal. Subtest Rozpoznávání hlásek v pseudoslovech měl největší rozptyl výsledků. 75% dětí dosáhlo maximálně 50. percentilu. Je otázkou, jakou roli v tomto výsledku hrála pseudoslova a jakou nedostatečné sluchové vnímání a rozlišování, viz. tabulka č. 9.

Předpoklad, že znalost slovních tvarů a větných kontextů bude patrně velmi dobrá, se potvrdil ve všech gramatických subtestech. V subtestu Posuzování dramatičnosti více než 50% dětí dosáhlo 50. percentilu, v subtestu Opravování vět se dokonce 85% dostalo na 50. a vyšší percentil, v subtestu Morfologie potom 80% dětí. Můžeme tedy prohlásit, že gramatická správnost řeči, tedy i znalost slovních tvarů a větných kontextů je velmi dobrá, což potvrdily především výsledky subtestů Opravování vět a Morfologie.

Další předpoklad se také týkal gramaticko-lexikálních subtestů. Výkony dětí v úkolech Posuzování gramatičnosti a Opravování vět budou pravděpodobně na stejné úrovni se nepotvrdil. Děti si lépe vedly v subtestu Opravování vět. Zřejmě to, že se při tomto subtestu musely zapojit aktivně a nemohly jen hádat, vedlo k lepšímu uvědomění si chyb a lepším výsledkům.

Předpoklad lepších výsledků skupiny 2, dětí ve věku 5;6 – 6;0, se potvrdil ve všech subtestech kromě Skládání slabik, kde byly výsledky téměř stejné. Nevětší rozdíl ve výsledcích byl v subtestech Rozpoznávání hlásek v pseudoslovech a Slovník 2. Jak bylo také uvedeno v tabulkce č. 9, děti ze skupiny 1, ve věku 5;0 – 5;5, zatím nemají natolik vyvinutý fonemický sluch a sluchové vnímání, aby byly schopné rozlišit hlásky na začátku pseudoslov. Slovní zásoba stoupá s věkem, proto je logické, že starší děti dosáhly lepších výsledků v subtestu Slovník 2.

Je také potřeba říci, že v rámci obou skupin, jak skupiny 1, tak skupiny 2, jsou výsledky dětí různé. Není to tak, že by všechny děti skupiny 2 dosáhly lepších výsledků než všechny děti skupiny 1. Několik dětí ze skupiny 1 dosáhlo lepších výsledků než několik dětí skupiny 2. Tyto děti ze skupiny 2, které měly nejhorší výsledky subtestů, budou mít odklad školní docházky. Je tedy patrné, že z pohledu úrovně jazykových dovedností a způsobilostí, je odklad školní docházky potřebný.

ZÁVĚR

Školní zralost je široký pojem zahrnující v sobě vlastně stav celého organismu dítěte. Dozrává celá nervová soustava dítěte a s ní i řečové a komunikativní dovednosti dítěte. Ve své práci jsem se zaměřila právě na posouzení úrovně řeči u dětí předškolního věku. V teoretické části jsem popsala strukturu jazyka a všechny jeho složky, ontogenetický vývoj řeči. Vyjmenovala jsem i očekávané výstupy RVP PV, neboli to, co by dítě mělo zvládat před vstupem do základní školy.

Pro výzkum jsme si vybrala skupinu dětí ve věku 5;0 – 5;5 let, které osobně znám, abych u nich mohla opravdu svědomitě posoudit úroveň jednotlivých složek řeči. Klíčovou metodikou byla Diagnostika jazykového vývoje, dále jsem použila metody pozorování, logopedické depistáže a využila jsem několik částí tabulky z publikace Pedagogické hodnocení v pojetí RVP PV: metodika pro podporu individualizace vzdělávání v podmínkách mateřské školy. Výsledky výzkumu jsme srovnávala se skupinou dětí ve věku 5;6 – 6;0, což jsou děti, které tento rok absolvovaly zápis do první třídy a měly by být zralé pro vstup do první třídy.

Hlavním výsledkem výzkumu, jsou nedostatky dětí v oblasti sluchového vnímání a rozlišování. Rozvoj fonemického sluchu umožňuje dětem dobře rozlišovat jednotlivé hlásky, což je podle mě zásadní pro výuku čtení a psaní. A právě tyto dovednosti jsou hlavním učivem dětí v první třídě základní školy. Přejít do první třídy je sám o sobě velkou zátěží nervovou soustavu dítěte, a pokud mají nedostatky v dovednostech v oblasti jazyk a řeč, může být o to náročnější.

Vývoj řeči je, troufám si říct, nejdůležitějším momentem lidské ontogeneze, velký vliv na vývoj má prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Nedostatek podnětů, případně i nevhodné výchovné styly mohou znamenat pozdější vyvrátání řeči. Každý pedagog v mateřské škole by se měl snažit reagovat na individuální potřeby každého dítěte a měl by využívat všechny dostupné metody, aby byl schopen správně diagnostikovat individuální nedostatky a potřeby každého dítěte a pomohl tak zajistit možnou nápravu a to samozřejmě nejen v oblasti řeči a jazyka.

PŘEHLED POUŽITÉ LITERATURY

BYTEŠNÍKOVÁ, I. *Komunikace dětí předškolního věku*. Praha: Grada Publishing a.s. 2012. ISBN 978-80-247-3008-0.

ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda. Přehled a slovníky*. Praha: Karolinum. 2001. ISBN 80-246-0154-0.

ČERNÝ, J. *Úvod do studia jazyka*. Olomouc: Rubico. 1998. ISBN 80-85839-24-5.

HENDL, J. *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Praha: Karolinum, 1999, 278 s. ISBN 80-246-0030-7.

JUCOVIČOVÁ, D., ŽÁČKOVÁ, H. *Je naše dítě zralé pro vstup do školy?* Praha: Grada Publishing a.s. 2014. ISBN 978-80-247-4750-7.

KATUŠČÁK, D., DROBÍKOVÁ, B., PAPÍK, R. *Jak psát závěrečné a kvalifikační práce*. Nitra: Enigma. 2008 ISBN 978-80-89132-70-6.

KLENKOVÁ, J., KOLBÁBKOVÁ, H. *Diagnostika předškoláka – Správný vývoj řeči*. Brno: MC nakladatelství. 2013.

KUTÁLKOVÁ, D. *Logopedická prevence*. Praha: Portál. 2005 ISBN 80-736-7056-9.

KUTÁLKOVÁ, D. *Vývoj dětské řeči krok za krokem*. Praha: Grada Publishing a.s. 2005. ISBN 80-247-1026-9.

LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie, 2., aktualizované vydání*. Praha: Grada Publishing, a.s. 2006. ISBN 978-80-247-1284-0.

LECHTA, V. a kol. *Diagnostika narušené komunikační schopnosti*. Martin: Vydavatelstvo Osveta. 2002. ISBN 80-806-3100-X.

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál. 2003. ISBN 80-7178-029-4.

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. Praha: VÚP, 2006. ISBN 80-87000-00-5.

ŘÍČAN, P., KREJČÍŘOVÁ, D. *Dětská klinická psychologie, 4., přepracované vydání*. Praha: Grada Publishing, a.s. 2006. ISBN 80-247-1049-8.

SEIDLOVÁ MÁLKOVÁ, G., SMOLÍK, F. Diagnostika jazykového vývoje. Diagnostická baterie pro posouzení vývoje jazykových znalostí a dovedností dětí předškolního věku: testová příručka. Praha: Grada Publishing, a.s. 2014. ISBN 978-80-247-4239-7.

SMOLÍK, F., SEIDLOVÁ MÁLKOVÁ, G. *Vývoj jazykových schopností v předškolním věku*. Praha: Grada Publishing, a.s. 2014. ISBN 978-80-247-4240-3.

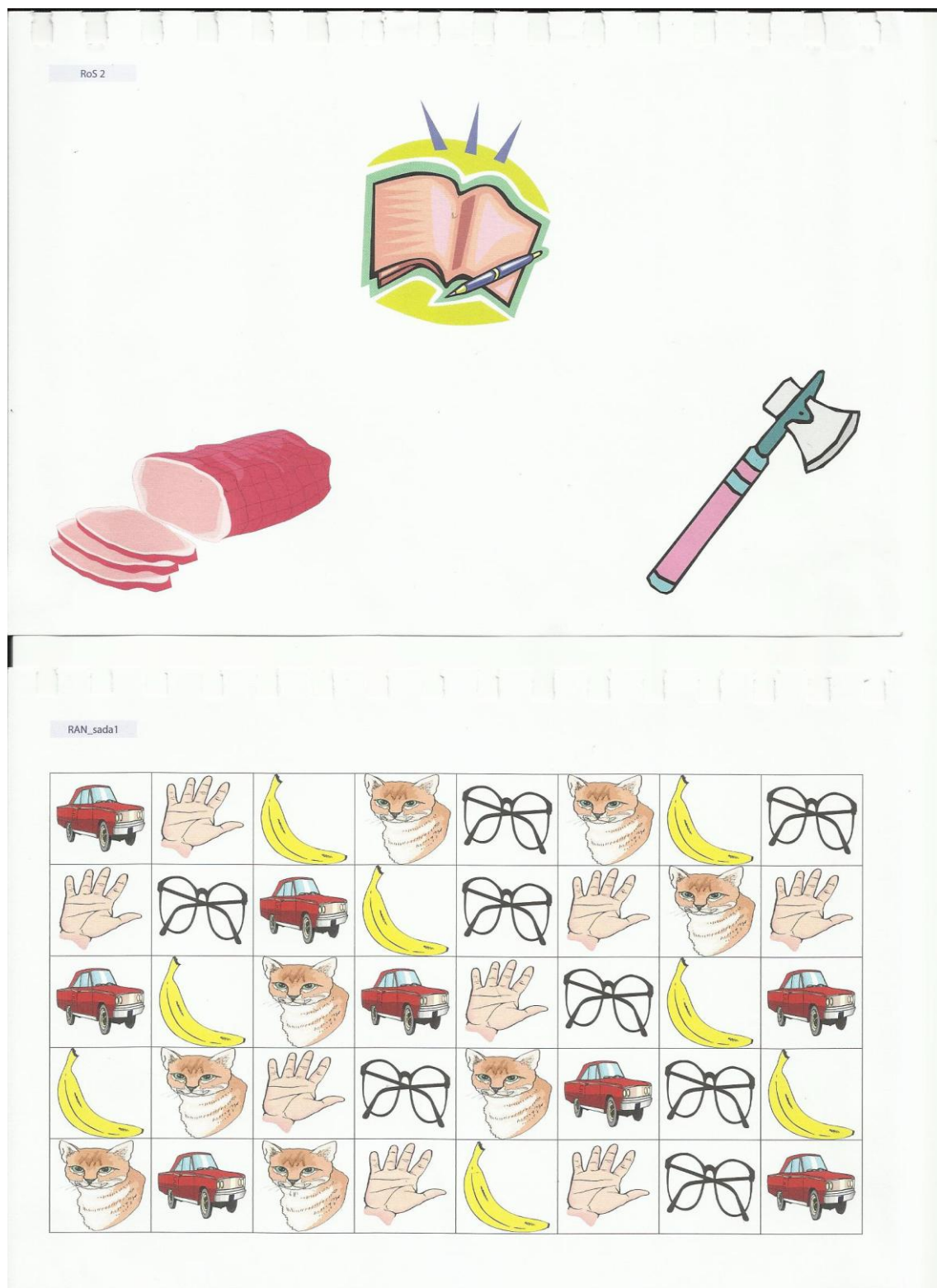
SMOLÍKOVÁ, K. a kol. *Pedagogické hodnocení v pojetí RVP PV: metodika pro podporu individualizace vzdělávání v podmínkách mateřské školy*. Praha: VÚP, 2007. ISBN 978-80-87000-10-6.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum. 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.

Seznam příloh

Příloha 1 – Ukázka karet pro administraci materiálu Diagnostiky jazykového vývoje

RoS 2 – subtestu Rozpoznávání slabik, RAN_sada 1 – Rychlé jmenování obrázků

Příloha 2 – záznamový arch subtestu Opravování vět

LIST 8

strana 1

GRAMATICKÉ UVĚDOMOVÁNÍ – Opravování vět

záznamový arch

Jmenný kód:

Škola:

Datum narození:

Datum testování:

	Položka	Odpověď dítěte	Opakování Odpověď dítěte	Hodnocení 1/0
1	Lupič sedí na koněm. GU_OP1	<i>Lupič sedí na koni.</i>		
2	Lev se koupeš. GU_OP2	<i>Lev se koupe.</i>		
3	Myška okusuje sýrem. GU_OP3	<i>Myška okusuje sýr.</i>		
4	Soudek prasátko nesete. GU_OP4	<i>Prasátko nese soudek.</i>		
5	Pánovi zavíráš kufr. GU_OP5	<i>Pán zavírá kufr.</i>		
6	Holka opékáte buřtovi. GU_OP6	<i>Holka opéká buřt(y).</i>		
7	Kluk a holka se hrajeme. GU_OP7	<i>Kluk a holka si (se) hrají.</i>		
8	Máma a holčička na autobusem čekají. GU_OP8	<i>Máma a holčička čekají na autobus.</i>		

Celkem

____ / 8